

KÖZÖSSÉGI TEREK ÉS EMLÉKEZET HANGÁCSON

FARAGÓ LÁSZLÓ

Doi 10.32979/PUM.SPH.2023.3.5

Hangács egyik közösségi tere volt és lehetne ma is a falu határában lévő Rákóczi-pince. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy az utóbbi időben elvesztette ezt a funkcióját. A dolgozatban arra keresem a választ, hogyan alakítják a községben a nyilvános, mindenki számára szabadon használható térszerkezetet, amely valóságos, kézzel érinthető neutrális formában van jelen, vagy szimbolikus találkozóhely, társadalmi tér. A kutatás kiindulópontja volt az is, hogy azokat a szereplőket válasszam ki a riportokhoz, akik valamilyen módon befolyásolják a helyi közéletet, és kulcsszerepet játszanak a község agoráinak alakításában. Közösségi térnek tekintem azt a fizikailag is jól körülhatárolható területet, ahol a településen élők közül többen, spontán vagy valamilyen rituáléhoz kötve találkoznak, és a csoport tagjai között diskurzus alakul ki. Ráadásul az itt artikulálódó narratív emlékezet hozzájárul a falu kulturális evolúciójához, fenntartja a kapcsolatot a település már nem megélhető történelme és kommunikatív visszatekintése között. Közösségi tér tehát, ahol a bennünket körülvevő érintésnyire vagy szótávolságra lévő fizika környezet és a térben helyet foglaló aktív szereplő emberek folyamatosan formálnak bennünket, strukturálják, befolyásolják gondolkodásunkat, vagyis hatással vannak ránk, még akkor is, ha az előbb jellemzett orientáció tudat alatt történik. Ehhez kell az is, hogy az adott környezetben a mindennapi élet során az emberek megforduljanak, a község többi tagjával interakcióba kerüljenek. Közösségi tér tehát az, ahol társadalmi kapcsolataink, mentális közérzetünk, tudati orientációink alakulása merőben összefügg a bennünket körülvevő struktúrával.

Ikonikus terek, szimbolikus találkozóhelyek

Hangács különleges borospincéjét, amelyet a helybeliek Rákóczi pincének neveznek,¹ igen régi közösségi térnek tekinthetjük. A tufába vájt tároló megőrizte az elmúlt szá-

¹ A Rákóczi pince magántulajdonban van, a gazdája Bártfay Attila, aki korábban hús évig volt a szomszédos település, Nyomár polgármestere. A pincének egyébként ma több bérlője is van, akik a szokásjog alapján a harminc-negyven méteres pinceág egy-egy mérleges elágazásában lévő pár négyzetméteres részt használják. A Bártfay Attilával készült mélyinterjút később még forrásként fogom használni.

zadok lenyomatait: a pince falát ezernél is több felirat vagy bevésés borítja, sajnos ezek gyakran egymást is átfedik.² A tervezett kutatás egyik kiindulópontja, célja az volt, hogy sikerüljön megőrizni a múlt egy meglehetősen ritka lenyomatát. A pince jelenleg is használatban van, szerencsére azonban friss karcokat nem találtam. Így aztán legalább olyan tekintetben nyugodtak lehetünk, hogy nem rongálják tovább az évszázados üzeneteket. A kutatás első lépéseként ezernél is több fotót készítettünk R. Nagy Józseffel, azaz dokumentáltuk a pincében fellelhető feliratokat. A pince mint jelenlegi közösségi tér azonban tartalmaz egy paradoxont is, hiszen aligha fordul ott meg Hangács lakosságának jelentős része, a pince tulajdonosa is a szomszéd község polgára (nemrég még polgármestere), még akkor is, ha a háza mindössze két-három kilométerre van innen. A kutatás során először Hangács közösségi tereit szerettem volna feltérképezni, így jutottam el a Rákóczi pincéhez is.³ Félig strukturált interjúk segítettek abban, hogy kiderüljön, milyen agorák lehetnek a borsodi településen, melyek azok a terek, amelyeket (intenzíven) használnak a helybeliek. A terepmunka során összesen hét interjút készítettem Varga István polgármesterrel, Molnár Kovács Edit református lelkésszel, Veres János református gondnokkal, Germuska Zsuzsannával, az óvoda vezetőjével, Zsoldos Károly egyéni vállalkozóval, Szatmári Király Ádámmal, a volt helyi földbirtokos család egyik tagjával és Bártfay Attilával, a Rákóczi pince tulajdonosával.⁴ Később a Miskolci Egyetem szociológus hallgatóival közösen egy kérdőíves felmérést is készítettünk, legalább negyven interjút vettünk fel.

Közösségi tér-emlékezhelyként tekinthetünk Hangácson a református gyülekezetre, amelynek története összeér a jelenlegi község mindennapjaival. Legalábbis ez derült ki az elkészített riportok alapján. Nem beszélve a templomdombról és a hozzá kapcsolódó templomkertről, ahová a tervek szerint majd egy játszótér kerül. Másfelől közösségformáló a helybeli óvoda is, ahová több mint száz kisgyermek jár, ráadásul nem csupán Hangácsról, hanem többek között Nyomárról. A két település élete, még talán Zilizt is ide véve, több szegmensében összemósodik. Közösségi tér volt, ma már messze nem az, a keserűvízű forrásként emlegetett itató, amelyet évszázaddal ezelőtt intenzíven használtak a község polgárai. S közösségi tér lett – bár nem túl dicsőséges – a polgármesteri hivatallal szemközt lévő bolt kiülője, ahol törzsvendégekkel találkoztunk az interjúk rögzítésekor is. Kétségtől kapcsolat fedezhető fel a pince, a pincében található szövegek és Hangács között. A faluban volt a Szathmári Király család egyik ágának birtokközpontja. Az egyik, pincében található 1841-ben keltezett bejegyzés szerint Szatmári Király József Borsod alispánja is látogatta a pincét, amely akkoriban a család birtoka volt. A pince Rákóczihoz való kötődésre utaló legendák alapja az (is) lehet, hogy Szathmári-Király Mik-

² Interjú Bártfay Attilával. (2022. jún. 28.)

³ A 19. században említést tesz róla FÉNYES 1851, I. 87.

⁴ Az interjúkat személyesen, autentikus helyszíneken készítettem, hangrögzítővel dokumentáltam. Felvételek a szerző tulajdonában. A szövegeket egy szoftver segítségével írtam át, a nyersanyagot minimálisan szerkesztettem az érthetőség kedvéért.

lós a szabadságharc egyik katonai vezetője, „ezerese”, az ő fia, Szathmári Király Ádám pedig előbb Rákóczi apródja és íródeákja volt, aki a szabadságharc bukása után elkísérte a fejedelmet Lengyelországba és Franciaországba is, majd a bujdosása során a fejedelem egyik bizalmasává, emlékeinek naplószerű lejegyzőjévé vált.⁵ A napló különleges kordokumentum, amely Rákóczinak és az udvarához tartozó főembereknek nem annyira a hivatalos tevékenységeit, hanem sokkal inkább a személyes dolgait írja le. Irodalmi érdekességnek tekinthetjük a városleírásokat, illetve a színház- és operalátogatások élménybeszámolóit.⁶ Szathmári Király Ádám egyébként Nyomáron született 1692-ben, és 1752-ben Boldván temették el, vagyis életének befejező szakaszát szülőföldjén tölthette, hiszen édesanyja kegyelmet járt ki Ádámnak, aki hazatérhetett a franciaországi száműzetésből. Hangács és a környék élete tehát szorosan összefügg a Szatmári Király⁷ család borsodi ágának történetével.

Bakács István János 1939-es családfakutatásából tudhatjuk, hogy a familia borsodi ágának iratai az Országos Levéltárba kerültek. Ezek szerint a család a 17. század második felében vált két ágra: a gömöri és a borsodi ágra. A bennünket jobban érintő borsodi ágat az akkor legidősebb fiúgyermek, Szatmári Király János vitte tovább. „Lenkey Katát vette feleségül s házasságával a Hangácsi, Tomori, Reghy, Becs, Monaky-, Lenkey-családoknak Borsod megyében fekvő hatalmas jószágaihoz jutott s így ivadéka a család borsodi ágát képviselik.”⁸ Ami a „jószágokat”, vagyis a birtokrészeket illeti, fölről, szántóról, jobbágytelekről is szó esik a dokumentumokban, de sehol nem találtam nyomát annak, hogy a pincéket megemlítették volna, vagyis – feltételezésem szerint – azok szerves, de nem külön jelölt részét jelentik a birtoktesteknek.

A család és az ikonikus pince kapcsolatát mutatják a borbarlangban található feliratok is. Ezekről a dokumentálás során fotókat készítettünk. Mégpedig úgy, hogy a megvilágítás és a felvétel perspektívája bemutassa az akár több rétegben egymáson lévő üzeneteket is, láthatóvá szerettük volna tenni ugyanis a kevésbé olvasható szövegeket is. A vizsgálat során a feliratok dátumait rögzítettem, majd azok közös halmazait kerestem. A dátumok jelentős szórást mutatnak, és megállapítható, hogy vannak olyan időszakok, amikor egyetlen bejegyzés sem született. Ez alapján feltételezhető – ráadásul az interjúk során feltárt emlékezet is ezt erősíti –, hogy a pince a 19. század végén nem volt transzparens, vagyis a bejáratát föld fedte, és csak a múlt század utolsó harmadában ásták ki ismételten. Egyébként erre utal a Rákóczi-pince bejárata is, amely téglából kirakott, nem pedig az itt szokásos fából faragott ajtónyílás.

⁵ Lásd SZATHMÁRI KIRÁLY Ádám Napló-Könyve 1711–1717 Esztendőkből II. Rákóczi Fejedelem Bujdosásáról. In: *Rákóczi tár.* I. Szerk. THALY Kálmán. Pest, Lauffer Vilmos, 1866, 233–396.

⁶ HAJDÚ 1979, 7.

⁷ A Szatmári Király családról szóló dokumentumok a Szatmári nevet eltérően, néhol y-nal írják. Ebben cikkben én következetesen nem használom ezt. A döntést Szatmári Király Ádám fent említett, kiadásban megjelent munkája indokolja.

⁸ BAKÁCS 1939.

A hangácsi közösségi terek vizsgálata kiterjedt a borospince írott és beszélt történetére is. A hely elnevezése, jelesül a Rákóczi-pince, utalhat a keletkezés idejére is. A legrégebb feliratok a 18. század elejéről valók, bár az egyik fotón egy 17. század elejéről származó dátum is felsejlik, azonban ez lehet egy későbbi bejegyzés elmosódása is, vagyis a hatos szám helyett inkább egy nyolcast kellene rögzíteni. Ami azonban ennél is izgalmasabb, hogy a pince legmélyebb szakaszában egyértelműen kivehető Szatmári Király József 1841-re datált felirata. Azt utólag nehéz lenne eldönteni, hogy ez a saját kezű munkája, vagy valaki más véste a tufába. A szöveg azonban tartalmazza a „borsodi alispán” titulust.⁹ Mindez egybevág Bakács kutatásával. „A családi levéltár a 19. század első felében megszakad. Az utolsó évszázad irataiból csak egy-két adat maradt ránk. II. Pál (akinek felesége Platthy Ida volt) 1840-ben ungi alispán, a szabolcsi alispán József nevű fia pedig 1824–1829-ig borsodi főszolgabíró, majd 1831-től tizenkét esztendőn át alispán.”¹⁰

A település mindmáig meghatározó közösségi tere, a mai református templom is szervesen kötődik a Szatmári Király családhoz. A Hangács egyik dombján épült kastély a szatmáriak birtokközpontja volt. A család hangácsi ága azonban utód nélkül kihalt, a kastélyt pedig 1880-ban a hangácsi közbirtokosság vásárolta meg. A közbirtokosság aztán a hangácsi református gyülekezetnek adta át az épületet, amelyet a 19. század utolsó évtizedeiben templommá alakítottak, és iskolát is építettek az udvarán.¹¹

⁹ A fotó tanúsága szerint Szatmári Király József, 1841-ben már y-nal írta a nevét, én ettől a korábbi indokkal eltekintek.

¹⁰ BAKÁCS 1939.

¹¹ LAKI-LUKÁCS 2011.

A közösen megélt valóság kommunikációs modelljei

A hangácsi kutatás tervezésekor az egyik sarkalatos szempontnak tekintettem, hogy azokat a szereplőket válasszam ki az interjúkhoz, akik egyrészt valamilyen módon befolyásolják a helyi közéletet, másrészt pedig proaktívan vagy csupán tisztük alapján kulcsszerepet játszanak a község agoráinak alakításában. A köztér az ókori görög világ demokratikus szerveződésű közösségeinek találkozóhelyeit jelentette. Agorának vagy piactérnek hívták, amely alkalmas volt arra, hogy az emberek találkozzanak, s a közügyekről, a politikáról, a helyi ügyekről mindenki számára elfogadott döntéseket hozzanak. A közügyekről való diskurzus, a társadalmi nyilvánosság egyik legpontosabb vizsgálatát a szociológiában Jürgen Habermasnál olvashatjuk.¹² Természetesen azt is hozzá kell tenni, hogy a vitán és a cserépszavazáson – az ókori görögök demokráciafelfogása szerint magától értetődő módon – nem vehettek részt a polisz nem teljes jogú férfi polgárai, a nők s a rabszolgák. Mint ahogy a 17–19. századi falu közttereinek alakításában sem játszottak szerepet a jobbágyok, a birtokkal tulajdonosként nem rendelkező helybeliek. A polgármesterek a rendszerváltás óta grüндolói, proaktív alakítói lehetnek a helyi közéletnek, a község agoráinak kialakításában, a közterek „tartalommal” való megtöltésében. Nem törvényszerű ez: sok helyen tapasztalni, hogy a kezdeti lelkesedést a nemtörődöm fásultság váltja fel, de az utóbbi időben szerzett tapasztalatom alapján kulcsfontosságú, hogy a polgármester része legyen a kutatásnak. A településen minden körülmények között nyomot hagy a falu első emberének tevékenysége. Varga István, a község polgármestere tósgyökeres hangácsi. „Én ugyan a miskolci kórházban születtem, de apám, nagyapám, dédnagyapám, meg mit tudom én, mindenki itt, visszamenőleg 200 éve.”¹³

¹² HABERMAS 1999, 7–44, 81–154, 217–265.

¹³ Interjú Varga Istvánnal. (2022. jún. 8.)

Minden kutatási helyszínen megkérdezzük az interjúk, a riportok szereplőitől a lokális kötődés indexét. A lokális kötődés indexe azt mutatja, hogy az illető milyen felmenőkkel rendelkezik, vagyis a családja mennyire „beágyazott”, integrálódott a közösség tagjainak sorába. Ennek alapján keríték sort minden terepmunkán a helyi temető végigjárására is. Az index másik tényezője a foglalkozás vizsgálata, amely azt mutatja, hogy az interjúalany folytat-e olyan tevékenységeket, amelyeket a közösségben többen igénybe vesznek. Ez lehet szakma vagy akár olyan képesség, amely a település lakóinak hasznos. A lokális kötődés indexét vizsgálhatjuk kommunikációs szempontból is. A passzivitást és nem a folyamatos interakciót részesítik előnyben azok, akik a Jakobson vagy a Glaude Shannon és Warren Weaver által megfogalmazott strukturalista modell szerint viselkednek. Nyilvánvaló, hogy a lokális kötődési indexben azok foglalhatnak el jobb helyet, akik a percepciók térben képesek a reflexiók beszélgetésre, gondolkodásra és nem csupán „posta” metaforát részesítik előnyben.¹⁴

Lokális kötődési index

Varga István megemlítette azt is, hogy tíz éve a falu lakossága kérte meg, hogy induljon polgármesterként, ennek hatására vállalta a megmérettetést. Adódik a kérdés: vajon népszerű ember a faluban? „Az egyik ismerősöm azt mondta Húsvétkor, hogy mi van inas, nem jössz be az asszonyt meglocsolni. Ha mindenhova bemegegyek, akkor egyszerűen nem érek a végére. Nagyon sokáig képviselő voltam, és akkor Húsvétkor rengeteg helyre elmentem locsolkodni, több mint harminc helyre, az biztos... S nem csak a rokonságot: ismerősöket, barátokat, a falubelieket. Fent lakok a falu másik végén, a dombon, ha gyalog megyek, szóval ilyen helyzet, akkor sokat beszélgettünk, sok mindenkivel.”

A polgármester egyik szakmája kőműves, a helybeliek később elmondták, hogy sokszor segített már az idős hangácsiakon, ha ki kellett javítani valamit a házon. „Azelőtt gyerekként nagyapámtól megtanultam a disznóvágást. Megtanultam, és akkor itten évek hosszú során szinte a falunak, a háromnegyed részének én vágtam a disznót. Úgyhogy hiába volt szakvégzett hentes, hogyha valaki kiesett, mert már idős lett, akkor menjek én, vágjam le a disznót. Hát mondom, van ott más is a faluban, csinálja az a másik. Őneki nem kell, csak én kellek. Ismerték a munkámat, tudták, hogy jól csinálom. Hurkatöltés, kolbász, mindent, szerettem csinálni.” Hogy nézett ki a település századokkal korábban, tettem fel a kérdést: „Nagyszüleim mesélték, hogy itt körben mindent erdő borított. És ki mennyit vágott ki, annyi lett a tulajdona. Úgyhogy vannak itt furcsa porták, meg furcsa telkek: van, akinek jobb oldalról is bemegegy a telek, baloldalról is összezár, mint egy kifli, és akkor a kettő felett összezárt egy bizonyos sávot.”

Csaknem hatszázan élnek jelenleg Hangácson, a beszélgetések alapján idősödő falu, bár több helyen látni kisgyermeket az udvaron, a portán pedig kitérnek, hogy

¹⁴ TOLCSVAI NAGY 2020, 13–26.

nemrég újították fel. „Idősödő, így van. Jobbra a férfiak mentek el, idősebb asszonyok vannak itt, szóval jobban az asszonyok, özvegyasszonyok vannak, akik egyedül élnek itt a faluban. Hogy mondjam, hát most mindenkinek Pesten vagy Debrecenben van gyereke, vagy bárhol kinn a világban: tudnivaló, hogy elég sokan kimennek külföldre, nem látnak más megoldást a jobb megélhetés céljából. De vannak beköltözők is. Mi a vonzereje a falunak? A szocpol. Könnyen jutnak akár 10 millió forinthez, és akkor annyiból bőven fel tudják újítani az itteni házat.”

Mindenestre az ingatlanárakat jól felverte a kedvezményes kölcsön és a támogatás. A polgármester inkább sajnálkozik amiatt, hogy 15–20 millióért adnak Hangácson egy házat. A falu közösségi épületeit szinte kivétel nélkül pályázatokból tudták rendbe hozni. Megújult az orvosi rendelő, a községháza és tavaly az óvoda tetejét is kicserélték. Merthogy Hangács azon települések közé tartozik, ahol van Óvoda. Iskola is volt, de a tanítók kiöregedtek és elmentek, így aztán a gyerekek, akik még itt vannak, máshová járnak iskolába. A hangácsi óvoda vezetője, Germuska Zsuzsanna viszont semmilyen szállal nem kötődik a településhez.¹⁵ „Mielőtt beadtam volna a pályázatot, eljöttünk a párommal kirándulni erre, gyönyörű helyen lévő kis falu, egy völgyben, ráadásul óvodája is van, ami nem mondható el a környező településekről, szóval, igen jó benyomást tett. Az óvoda első lépésre zegzugosnak tűnik, nem is találtam a kijáratot sem. A belépőm tehát kicsit mókásra sikeredett.”

Az óvodában legfeljebb 30 gyermeket tudnak ellátni. A reggeli játékidőben és az ebéd utáni alváskor együtt vannak. A délelőttöt viszont rugalmasan megosztják, két csoportja bontják az óvodásokat, hogy ne legyen tumultus, és akkor a nagyoknál már mélyebb foglalkozást tudnak tartani, hosszabb időre kötik le a középső csoportos és az iskolába készülő gyermekeket. Az óvoda működési költségein egyébként két település osztozik: a szomszédos településről, a két kilométerre lévő Nyomárral is ide járnak a kisgyermekek. Falubusz hozza őket, amely délben pedig az ebédet viszi a rászorulóknak. Négykor a busz ismét visszajön, de kerül Szirákra a körzeti iskolába is, így jönnek-mennek a gyerekek. Az óvodavezető szerint is remek dolog, hogy van konyhájuk, a falubeliek szerint tényleg jól főznek ott, a felszerelésre sem lehet panasz, mint ahogy az óvodában, a csoportszobákban és az udvaron sem. „Az önkormányzat maximálisan jó gazda”, teszi hozzá Germuska Zsuzsa, úgy a mindennapi működtetésben, mint a pályázatoknál. „Kisebb pályázatokban veszünk részt, mint például amikor az edelényi körzeti óvoda sportnapot szervezett, aminek mi is részesei voltunk, és kaptunk pénzt sporteszközökre. Babzsákunk már volt, de hiányzott a hulahoppkarika, azt vettünk belőle, meg trambulint. Ráadásul jó volt a nap is, mert meg tudtuk hívni az iskolásokat is. Ötven gyerek volt a sportnapon.”

¹⁵ Interjú Germuska Zsuzsannával. (2022. jún. 8.)

Közösségi terek és hagyományápolás

Az óvodavezető szeretné, ha a pedagógiai programba sikerülne beépíteni a hagyományápolást, amely az egymásra találás, a lokális kötődés kialakításának reflexiója. Vannak olyan régi szokások, hangácsi rituálék, amelyeket a szülők már nem annyira tartanak számon, ellenben a nagyszülők igencsak örültek, amikor az óvodások elmentek kántálni. Germuska Zsuzsa fontosnak tartja megjegyezni, hogy a szokást a katolikusok tartják, de a református gyülekezet tagjai is kifejezetten örültek neki, amikor a kántáló gyerekek megjelentek. Fontos, hogy nem csupán Hangácson, hanem Nyomáron is előadták a nyolc-tízperces rövidke műsort. Az óvoda tehát a települési integráció szimbolikus közterévé vált.

Szüreti felvonulást is tartottak. Népviseletbe felöltözve, bő gatyában, mellényben a fiúk, kerítettek nekik kalapot is, a kislányoknak meg kékfestő szoknyát. „A polgármester úr már jelezte, hogy számít a gyerekekre a falunapon.” Az óvodavezető egyébként keresi a kapcsolódási pontokat a helybeliekkel. Az egyik portán sokféle állatot tartanak, ráadásul a gazda felesége már nagymama, két unokája is az óvodásba jár. Úgyhogy bekéredztek, megismerhették a csacsit, a pónit. Kecskét simogattak, hozzáérték a disznó szőréhez, beleléptek a tyúkudvarba. A természetes környezet a környezettudatos nevelés része, véli Germuska Zsuzsa. „Van még egy álmom, még nem sikerült keresztülvinni, hogy a Varázskuckó Óvodára kereszteljük át az intézményt. De még nem bölintottak rá az illetékesek. Pedig a szülők is támogatnák, már a logó is megvan hozzá.” Az óvodapedagógusok és a szülők egy Facebook-csoportban tartják a kapcsolatot, azok vannak benne, akiknek ide jár a gyereke. Messengeren keresztül üzennek egymásnak a születésnapokról, névnapokról, s amennyiben valamit rajzoltak, festettek a gyerekek, akkor lefotózzák. A virtuális tér használata, ahogy másutt is, a koronavírus-járvány idején vált általánossá. De azért az információkat legtöbbször az ajtóra is kiírják, mert tudomásul kell venni, hogy többekhez nem jut el a Messenger üzenet. Úgy vélem, hogy a helyi intézmények és az ezekben működő szolgáltatások igénybe vétele is növeli az emberek lokális kötődési indexét. Ezért lenne érdemes elfogadni Germuska Zsuzsanna óvodavezető javaslatát az óvoda elnevezéséről is, hiszen ezzel az óvoda erősíteni tudná identitását Hangácson.

Amennyiben az óvoda – egy korábbi megfogalmazásom szerint – a települési integráció szimbolikus köztere, úgy ez kivált igaz a református gyülekezetre, a református templom pedig fizikai valójában is a község egyik központja, amely ráadásul magán hordozza a település múltjának lenyomatait. A mostani formájában lévő református templom – mint érintettem – a Szatmári Királyok egyik kastélya volt. Amikor a birtokosok hangácsi ága örökös nélkül kihalt, a kastélyt a hangácsi közbirtokosság vásárolta meg. Az épületet aztán 1880-ban átadták a hangácsi református gyülekezetnek, s ezután alakították ki a templom mai formáját, és mellette, az udvaron az iskolát. „De az utóbbi tizenkét évben is, mióta itt vagyok, szerintem nem volt olyan évünk, hogy ne építkeztünk volna, és még mindig vannak ter-

veink” – mondta Molnár Kovács Edit református lelkész.¹⁶ A templom alagsora valamikor a kastély földszintje volt a konyhával, a cselédszobákkal, s itt alakítottak ki 2002-ben egy egyháztörténeti múzeumot. Csal egyetlen dologgal nem számoltak, a nedvességgel és a penésszel. Szerencsére a 18. századtól vezetett presbiteri jegyzőkönyvet sikerült kiemelni a vitrinből, ma már biztos helyen várja a kutatókat, nem kell attól tartani, hogy a gomba szétporlasztja a múlt egy pótolhatatlan örökségét. Egyébként csaknem a templom berendezése is áldozatul esett a nedvességnek. Az egész padozatot ki kellett cserélni, mert a nedves, penészes levegő elrohasztotta a padlót. Azóta lebetonozták és járólappal fedték be az alapzatot. „Az eredeti padokat tettük vissza, tehát amit lehet, megmentettünk. Megtaláltuk a fészkerben lent az eredeti templomajtót. Amikor a templomnak pont azon a részén jártunk, a vakolatot verték le, mert elkezdett mozogni a fal. Kiderült, hogy ott volt egy nagy bejárat, a kastélynak egy tágas, boltíves bejárata. Amikor meg a fapadlózatot szedtük fel, és két munkás dolgozott ott, egyszer csak leesett alóluk egy téglá. Na, akkor megijedtek. Azt mondták, hogy jó, akkor most fejezzük be, mert előbb-utóbb kikötnek a múzeumban.”

Egyedül a torony aljában található kriptát nem sikerült még felújítani. Látogatásom idején igen cudar állapotban volt a belső, még látszanak a freskók, amelyről a család egyik leszármazottja, Szatmári Király Ádám fotóművész is készített képeket. És a református iskola? A lelkésztől megtudom, hogy a kártalanításnál átkerült az állam tulajdonába, de a gyülekezet szeretné visszakapni. Van egy gyülekezeti termük, lent a parókiánál, de ez sokkal jobb körülményeket teremtené, ráadásul itt van közvetlenül a templom mellett. „Eredetileg is református volt, hadd legyen újra az. Iskola már biztosan nem lesz belőle. Nem tudnánk versenyezni az edelényi

¹⁶ Interjú Molnár Kovács Edittel. (2022. jún. 8.)

görögkatolikus iskolával: lovardája van, úszómedencéje, gondoljon bele, tehát mindenki, aki teheti, odaviszi a gyereket, az enyém is odajárt” – tette hozzá Molnár Kovács Edit református lelkész.

Református nyugdíjas klubot szeretne a volt iskolaépületbe vinni Veres János református gondnok. Elmondása szerint a meglévő klub nevében református ugyan, de a tagok felesége vagy férje sok esetben a katolikus felekezethez tartozik, vagyis inkább ökumenikus közösségről van szó. Több mint harmincan vannak a csoportban. „Úgy beszéltek meg a lelkésznel, hogy minden hónapban találkozunk, s persze várjuk azokat is, akik még nem szépkorúak. Szerveztünk már több kirándulást, ha itthon vagyunk, akkor a teadélutánon beszélgetünk könyvekről meg a betegségekéről, mert vannak ilyenek, és sokszor tudunk segíteni a másik baján.” A csoport tehát már most is egy szimbolikus közösségi tér, ráadásul az önkéntes tagság különösen erős integrációt jelent. Veres János a református gyülekezetben betöltött hivatala mellett képviselő a hangácsi testületben. Így aztán hivatalból is értesült a polgármester játszótér-elképzeléséről. Hogy szükség lenne a gyerekeknek, fiataloknak egy saját terre, erősítő eszközökkel, játékokkal, kosárlabda palánkkal, azt később a kérdőívek kitöltésénél is megkérdeztem. A gondnok pedig konkrét tervek is vázolt: a templom udvarán építhetnék fel a játszótér. A lelkész is pártfogolja ezt az elképzelést, sőt úgy érzi, ezzel régi vágya valósulna meg: „óriási öröm lenne, amíg a szülő fent hallgatja az ígét, addig a gyerek odalent felügyelet mellett nyugodtan játszik, és még részese is lehet egyfajta gyermek-istentiszteletnek.” Később még azt elmondja, hogy a játszótér terve az önkormányzattal való együtt gondolkodást is mutatja. A település megtartó erejét, lokális kötődési indexét növeli, ha az egyháznak és a település vezetőinek „egy felé visz az útja”.

Hangácshoz kötődik, de azért innen harminc-egyven kilométerre Sajógalgócon telepedett le Szatmári Király Ádám, aki felmenőihez hasonlóan művészetpártoló, mesterien fotózik, és többek között ősei fellelt kriptáját is dokumentálta a hangácsi templomtorony alatt. A kripta elhelyezése az egyik utolsó leszármazott, Szatmári Király György kívánsága volt, aki azt kérte, hogy „halála után is a feje felett szóljanak a harangok”. Riportalanyom Szatmári Király Ádám képalkotó művészetszeretete akár Szatmári Király Pálhoz is hasonlítható, aki 1726-ban született Boldván, és itt, Hangácson hunyt el 1807-ben.¹⁷ „Csak a nevem volt az, amit örököltem, semmi más. 1985-ben jöttünk ide, Sajógalgócra, a kitelepítések, a kacsaringós iskolába járás után, feleségemet Barcikán ismertem meg. Saját kezünkkel kellett mindent megcsinálni, és egzisztenciát teremteni a családnak. Talán emiatt sem véletlen hogy az építész mérnök lányom Amerikában él, a másik lányom nemrég jött vissza Hollandiából. Hangácsról is alig tudtam valamit, most már odajárunk a református templomba. [...] De hát ott volt a Boldva, ott van Felsőzsolca, az egykori kastélyaink megvannak most is. Felsőzsolcán van egy »Szathmáry Király Ádám Kulturális Társaság«, habár megszűnőben van, már most úgy tudom. Oda jártunk sokáig, éveken keresztül előadások voltak, meg minden. Ott kezdtem én rászokni

¹⁷ LAKI-LUKÁCS 2000, 75–79.

arra, hogy a Szathmáry Király névvel foglalkozzak. [...] Hat évvel elkezdtem összeállítani a családfát, és azóta is csinálom, sose lesz vége. Egyszer ki kéne adni, ha lenne akit érdeklí az ilyesmit, de hát ezt senkit nem érdekel.”¹⁸ Mindenesetre, amikor a családról, a Rákóczi pincéről érdeklődtem, esetleg más Szatmári Király le származottnál, mindenki Ádámhoz irányít, vagyis Laki Lukács László pár évvel ezelőtt elhunyt néprajzkutató mellett Szatmári Király Ádám az, aki ma a legtöbbet tudja a család sorsáról. „Messze van Hangács, de most már gyakrabban járok, mert Molnár Kovács Edit, a lelkész rábeszélte az egyházközséget, hogy legyek tiszteletbeli gondnok, és akkor ezzel így egy kicsit odakötött, hogy mégis muszáj vagyok foglalkozni a családdal is. Így jutottam el a kriptához is, mert oda én másztam be először az ablakon keresztül. Gyönyörű rács volt a szellőzőn, azóta eltűnt sajnos. Néztam, hogy befér a vállam, kötelet kötöttek a derekamra, és leengedtek. Hát volt halálfélelmem. Gondoltam, hogy lefele még csúszok, de visszafele hogy fog menni, mert a kezemmel se kapaszkodni semmit nem tudok. És szemben volt egy festmény, ahol egy nő van, és nem is tudom, vállán vagy a fején van egy fekete macska, ki vannak a keblei, ami ugye abban az időben eléggé ilyen szabadkőműves szimbólum lehetett. Olvastam, hogy Pál közel volt a szabadkőművesekhez. Hát ugye ő Bécsben volt testőr, testőrtisztje volt Mária Teréziának. Az ő földi maradványai is a kriptában vannak. Barnabás, a következő, ő már Hangácson született, és Frigyes volt az utolsó. Honnan lehet tudni? Rá volt írva a koporsóra.” Veres István gondnok nekem is kinyitotta a sírkamrát, ahol azonban elkeserítő állapotok vannak: a koporsók szétdobálva, mállik a fal a festménnyel, a freskóval, ami valószínűleg annak a következménye, hogy a templomépítés során a földszintet feltöltötték, így olyan hatása lett az épületnek, mintha a templom dombon állna. Az alagsor a múzeummal együtt pusztul a nedvességtől. A *Creative Region*-projekt korábbi kutatásaiból tudjuk, hogy ahol sikerül a településről elszármazottakat időről-időre visszacsábítani, ott a kötődési index erősödését lehet kimutatni, s ez identitásképző is egyben.

A munkahely lehet még az a közös tér, amely itt tartja és integrálja a községben élőket. Ebből a szempontból a közmunka ideig-óráig megoldás. Kevés a munkát adó cég a környéken. Az egyik legjelentősebb mezőgazdasági vállalkozó Zsoldos Károly, de ő is inkább családi vállalkozásként műveli a földet, így éri meg a legjobban. Mint elmondta: „Édesapám is itt született Hangácson, de már ők nem élnek. Sajnos. És az ő felmenőik, ők is hangácsiak voltak. Itt volt egy kis házikó, az alsó rész volt akkor meg, most kazánháznak nevezzük. Kérdezték kicsi koromban, hogy hol születtem: pincében az ágyon.”¹⁹ Először lakatosnak tanult, majd 1997-ben hazajött Hangácsra, és azóta gazdálkodik a 100 hektár körüli földön. Két fia van. Az egyik 41, a másik 35 éves. A kisebbik Nyomáron lakik. Ők azok, akik részt vesznek a vállalkozásban, úgy-ahogy, mert mindeniknek van saját szakmája is. „Ebből a mezőgazdaságból megélni három családnak nem nagyon lehet. Hát igen, az teljes mértékben leköti az embert. A gyerekek, ha nem segítenek, ak-

¹⁸ Szatmári Király Ádámval. (2022. jún. 14.)

¹⁹ Interjú Zsoldos Károllyal. (2022. jún. 28.)

kor tényleg én is ott vagyok, hogy nem bírnám, de a fiaim aratáskor, vetéskor, ahol sok munka van, ahol kell több ember, segítenek. Az egyik a vegyszerezéskor hozza a vizet. Én megyek a permetezővel, vetéskor a másik hozza a magot.” Közösen tehát ellátják a birtokot, nem is alkalmaznak senkit. Zsoldos Károly mindenfajta irigység nélkül, inkább büszkeséggel mondta el azt is, hogy van a környéken egy másik család, akire azt mondhatnánk, hogy nagy család, de nekik sincs szükségük arra, hogy a felvegyenek valakit a falubeliekből. Pedig van 5-600 hektár földjük. Van hozzá négy tehetséges fiatalember, mérnöki, agrármérnöki végzettséggel. Azóta nagyon jól megy nekik a gazdálkodás, mióta a fiúk elvégezte az iskolát. „Azelőtt ők is csak ilyen gyenge terméseket hoztak. Le voltak maradva éppen a termésben, de mióta a fiú elvégezte a mezőgazdasági főiskolát, agrármérnök, vegyszerező tanfolyam, tehát mindent, ami kell. Annyira fölvitte a sora a gazdaságot, hogy a legjobb gazdálkodást végzik a környéken.” Szerettem volna megtudni, hogy milyen munkalehetőséget lát még a környéken Zsoldos Károly. A nagyobbik fiát hozta példának, aki elsősorban főállású mezőgazdasági vállalkozó, de most éppen egy kilenc személyes falusi szállást épített Nyomárban. „A környezet szép, meg jó a levegő. Ennyi a megtartó ereje a településnek, más, munkalehetőség nincs a környéken. Ez neki nem menekülés, hanem kiegészítés a mezőgazdaságban, egyébként a szomszédos Damakon is épült egy vendégház. A családnak a földdel együtt itt kell maradni” – vagyis a családi vállalkozás is része a lokális kötődési indexnek.

Zsoldos Károly elmondta, hogy a családfáját több évszázadra tudja visszavezetni, ráadásul szinte vele él a történelem, mert épen az utca másik oldalán található a keserűvíz forrás, amit évtizedekkel korábban használtak, mára szinte feledésbe ment, de a vállalkozó büszke erre. Egyébként Fényes Elek 1851-es honismereti lexikonjának szócikke is beszámol róla – mint a település egyik nevezetességéről. „A völgyekben patakok csergedeznek; nagyobb folyóvíz itt nincs, hanem benn a helységben Farkas Antal ur birtokában van egy kút, a mellyben levő keserű víz valóságos orvosi víz, és szorulás esetében nagyon használható; birtokosa mellé kisszerű fürdőt építtetett, s már több közsvényesek hasznosnak találták.”²⁰

Velünk élő közösségi terek Hangácson

Azokat a hangácsi közösségi tereket jártam körbe jelen szöveg keretében, amelyeket aktív használat és integráló képesség jellemez. Bevezettem a lokális kötődési index fogalmát, amelynek vizsgálata során felmértem az érintésnyire vagy szótávolságra lévő fizika környezetet, valamint a térben helyet foglaló, aktív, szereplő embereket, akik folyamatosan formálják a helyi közteret – bennünket –; strukturálják, befolyásolják gondolkodásunkat, vagyis hatással vannak ránk, még akkor is, ha az előbb jellemzett orientáció tudat alatt történik. A hagyományápolás, a szakmai, emberi tekintély, az aktív közösséget képező egyház és a családi vállalkozás mind-mind a lokális közösségi index részei.

²⁰ Hangács 19. századi leírását lásd FÉNYES 1851, I. 86–87.

Interjúalanyok:

Bártfay Attila, a Rákóczi pince tulajdonosa. A felvétel helyszíne és dátuma: Hangács, 2022. jún. 28.

Germuska Zsuzsanna, a hangácsi óvoda vezetője. A felvétel helyszíne és dátuma: Hangács, 2022. jún. 8.

Molnár Kovács Edit, református lelkész. A felvétel helyszíne és dátuma: Hangács, 2022. jún. 8.

Szatmári Király Ádám, a volt helyi földbirtokos család egyik leszármazottja. A felvétel helyszíne és dátuma: Sajógalgóc, 2022. jún. 14.

Varga István, polgármester. A felvétel helyszíne és dátuma: Hangács, 2022. jún. 8.

Veres János, református gondnok. A felvétel helyszíne és dátuma: Hangács, 2022. jún. 8.

Zsoldos Károly, egyéni vállalkozó. A felvétel helyszíne és dátuma: Hangács, 2022. jún. 28.

Felhasznált irodalom**BAKÁCS 1939**

BAKÁCS István János: A Szathmáry Király-család borsodi ága. *Turul* 3/4. 1939. Internet: www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1939-179FB/1939-34-17AF6/a-szathmary-kiraly-csalad-borsodi-aga-17B19 (utolsó letöltés: 2023. okt. 31.)

FÉNYES 1851

FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leiratik*. Pest, Kozma Vazul, 1851.

HAJDÚ 1979

HAJDÚ Imre: A fejedelem nemes apródja. Irodalmi barangolások. *Észak-Magyarország* 35/110. 1979. máj. 13. 7.

LAKI-LUKÁCS 2011

LAKI-LUKÁCS László: Üzen a múlt – Rákóczi-kori emlékhely Hangácson. *Református Magazin* 56/2. 2011. Internet: tirik.hu/reforras-magazin/lvi-efolyam-2-szam/uzen-a-mult-rakoczi-kori-emlekhely-hangacson (utolsó letöltés: 2023. okt. 31.)

LAKI-LUKÁCS 2000

LAKI-LUKÁCS László: Adatok Hangács község és református egyháza történetéhez. *A Borsodi Tájház Közleményei* 7–8. (Edelény) 2000, 75–79.

HABERMAS 1999

Jürgen HABERMAS: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Budapest, Osiris, 1999.

TOLCSVAI NAGY 2020

TOLCSVAI NAGY Gábor: Átadás vagy közös értelemképzés. Két kommunikációs modell az iskolában és a kultúrában. In: *A nyelv perspektívája az oktatásban*. Szerk. LUDÁNYI Zsófia–JÁNK István–DOMONKOSI Ágnes. Eger, Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 2020, 13–26.

TERESTYÉNI 2006

TERESTYÉNI Tamás: *Kommunikációelmélet. A testbeszédtől az internetig*. Budapest, Typotex Kiadó, 2006.

GRIFFIN 2003

Em GRIFFIN: *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Budapest, Harmat Kiadó, 2003.

ABSTRACT*Community spaces and memory in Hangács*

One of the community spaces of Hangács was and could still be the Rákóczi-Pince on the outskirts of the village. However, experience shows that it has lost this function in recent times. In the present paper, I am looking for answers to the question of how a public space structure, free for all to use, is being shaped in the village; whether it is a real, tangible neutral area or a symbolic meeting and social space. The starting point of the text is also to the interviewees for the interview, who in some way influence local public life and play a key role in shaping the agorae of the village. I consider a community space to be a physically well-defined area where several of the inhabitants of the municipality meet, spontaneously or in some ritual, and where discourse develops between the members of the group. In addition, the narrative memory articulated here contributes to the cultural evolution of the village, maintaining the link between its history, no longer lived, and its communicative retrospect. It is therefore a communal space where the physical environment that surrounds us, within touching or speaking distance, and the active agents who occupy it, constantly shape us, structure us, influence our way of thinking, that is, they influence us, even if the orientation described above is unconscious.

It also requires people to turn around in their daily lives, interacting with other members of the community. Community space is therefore where the development of our social relations, our mental well-being and our conscious orientations is intrinsically linked to the structure around us.